

Enslige forsørgere - trygd, arbeid eller begge deler?

I løpet av livet går mange gjennom en fase som enslig forsørger. For de fleste varer eneforsørgerfasen i mindre enn fire år, mens en av ti er enslig forsørger i mer enn ti år (1990-data). Det er mer vanlig at enslige forsørgere forsørger seg gjennom inntekts-givende arbeid enn gjennom overgangs-stønad fra folketrygden. Hovedkonklusjonen i denne artikkelen er likevel at de fleste gjør både - og: Mange veksler mellom jobb og overgangs-stønad, og mange kombinerer de to inntektskildene i deler av, eller i hele, perioden som eneforsørger.

Randi Kjeldstad og
Kari-Mette Roalsø

Enslige forsørgere tilhører de grupper i det norske velferdssamfunn som er dårligst stilt. De er oftere fattige og har lavere materiell standard enn andre typer hushold. De har lavere utdanning og svakere tilknytning til arbeidsmarkedet enn andre foreldre. En stor andel av de enslige forsørgere forsørges av trygd. De er nesten alltid kvinner.

I løpet av de siste 10-15 år er det blitt stadig flere enslige forsørgere, og vi regner i dag med at gruppen utgjør drøyt 100 000, dvs. en femtedel av alle barnefamiliene i Norge (Dahl 1993 og Rikstrygdeverket 1994). Denne utviklingen sees på av mange som bekymringsfull, ikke minst av samfunnsøkonomiske grunner. Det har sammenheng med at enslige forsørgere har en rekke økonomiske rettigheter i trygdesystemet, og at mange av dem benytter seg av sine rettigheter. Vi vet imidlertid lite om hvordan de sosiale stønadene fordeles, og hvor viktig eller avgjørende ytelsene er for den enkelte enslige forsørgers økonomiske levekår. Fordi enslige forsørgere i gjennomsnitt har dårligere levekår enn andre, har de i mange sammenhenger blitt sett på som en enhetlig gruppe som befinner seg i samme livssituasjon, har de samme problemer og handler tilnærmet likt. Nyere undersøkelser viser at dette

langt fra er tilfellet. Flittig og Lajord (1993) finner store forskjeller i tilpasning og levekår mellom mottakere og ikke-mottakere av overgangsstønad fra folketrygden, og Dahl (1993) finner store forskjeller mellom enslige mødre og enslige fedre.

Denne kunnskapen er basert på opplysninger om situasjonen på ett tidspunkt (Levekårsundersøkelsen 1991 med tilleggsutvalg for enslige forsørgere). På grunn av at antallet enslige forsørgere gjennomgående har vært få i tidligere utvalgsundersøkelser, eksisterer det svært lite informasjon om endring i deres livssituasjon og levekår. Enda dårligere stilt er vi når det gjelder kunnskap om eneforsørgertilværelsen som en særegen fase i individers livsløp, og om endringer i tilpasninger og levekår forut for, i løpet av, og etter, tilværelsen som enslig forsørger. I denne artikkelen søker vi å kartlegge hvordan den enkelte tilpasser seg mellom arbeid og trygd i løpet av livsfasen som enslig forsørger.

Det første spørsmålet vi stiller, er om vi med rimelighet kan si at status som eneforsørger er en kortvarig tilværelse for de aller fleste, eller om eneforsørgertilværelsen for mange er et valg (eller en skjebne) "for livet". Deretter undersøker vi hvor vanlig det er å

1. Om prosjektet¹

Artikkelen refererer noen hovedkonklusjoner fra første del av et større forskningsprosjekt. I denne delen studeres individuelle "forsørgelseskarrierer", dvs. vi kartlegger hvordan enslige forsørgere forsørger seg og barn(a) i løpet av hele den tiden de er enslige forsørgere. Med utgangspunkt i den enkelte enslige forsørgers tilpasning mellom lønnsarbeid og trygd (overgangsstønad i folketrygden) konstrueres ni ulike typer individuelle tilpasningsmønstre. Artikkelen har et begrenset siktemål, nemlig å vise i grove trekk hvilke typer forsørgelseskarrierer som er vanlige og hvilke som er mindre vanlige. Hva som kjennetegner enslige forsørgere med ulike tilpasningsmønstre, og hvilke livsløpsprosesser som fører til (valg av) ulike tilpasninger i eneforsørgerfasen, vil bli forsøkt besvart i prosjektets andre del. Resultatene vil bli presentert i en senere artikkel i Samfunnsspeilet.

motta overgangsstønad fra folketrygden i denne livsfasen, og hvor lenge den enkelte er avhengig av slik stønad. Vi stiller de samme spørsmålene også når det gjelder tilknytning til arbeidslivet; hvor vanlig er det å være i jobb i eneforsørgerfasen, og hvor stor andel av eneforsørgerfasen forsørger vedkommende seg og sine barn hovedsakelig gjennom eget arbeid? Til slutt spør vi hvor vanlig det er å kombinere trygd og arbeid, enten gjennom deltidsarbeid og avkortet stønad eller med perioder med arbeid og perioder med trygd.

Store forskjeller i hvor lenge man er enslig forsørger

Livsfasen som enslig forsørger er forbigående. For det første begrenses barneforsørgerfasen av at barna etter hvert forsørger seg selv, f.eks. gjennom studielån eller egen inntekt (når definisjonen av enslig forsørger følger barnetrygdreglene, jf. boks 3, slutter fasen pr. definisjon når yngste barn fyller 16 år). Men fasen som eneforsørger vil også opphøre hvis forsørge-

2. Datagrunnlaget

Data er hovedsakelig hentet fra en egen del av levekårsundersøkelsens tilleggsutvalg for enslige forsørgere 1991, nemlig en retrospektiv månedlig kartlegging (etter "dagbokprinsippet") av enslige forsørgeres ulike gjøremål over en 15-årsperiode. Utvalget er representativt for enslige forsørgere som mottok utvidet barnetrygd i november 1990 (nettutvalg 701 personer). Det er viktig å være oppmerksom på at de beregningene av eneforsørgerfasens varighet som presenteres her, forteller hvor lenge det er siden de som var eneforsørgere i 1990 ble eneforsørgere (siste gang), og ikke generelt hvor lenge eneforsørgerfasen(e) varer i gjennomsnitt. Til slike beregninger måtte vi ha opplysninger fra personer som tidligere har vært enslige forsørgere, og som ikke er det lenger. Imidlertid er det problemer forbundet også med en slik metode. Hvis vi f.eks. baserte analysen på personer som sluttet å være eneforsørgere på ett tidspunkt, ville personer med lang eneforsørgerfase bli underrepresentert i utvalget. Vi kan ikke gå nærmere inn på denne metode-diskusjonen her, men presisere at vår analyse er representativ for eneforsørgerne (pr. 1990) og ikke for avsluttede eneforsørgerfaser.

ren gifter seg. Inngåelse av samboerforhold endrer imidlertid ikke status som enslig forsørger ifølge vår (gamle barnetrygd-) definisjon, hvis vedkommende ikke flytter sammen med barnets andre forelder (jf. boks 3). Utgangspunkt for eneforsørgerertilværelsen kan være fødsel utenfor ekteskap eller utenfor samboerforhold mellom barnets foreldre, eller at foreldrenes samliv brytes opp, gjennom separasjon, skilsmisse, opphør av samboerforhold eller dødsfall.

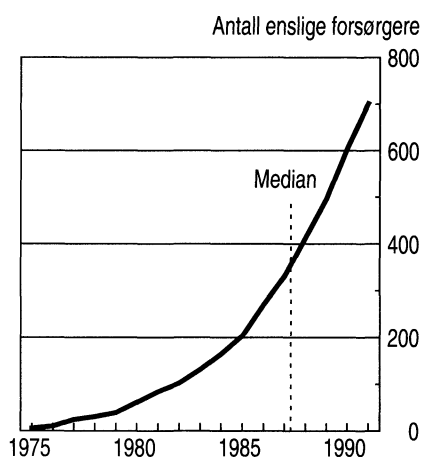
Gruppen enslige forsørgere pr. 1990 hadde i gjennomsnitt vært enslige forsørgere i 55 måneder. Lengden på eneforsørgerfasen varierte imidlertid sterkt innen gruppen. Halvparten hadde vært eneforsørgere i tre og et halvt år eller mindre, mens en av fire hadde vært det i ett og et halvt år eller mindre. Samtidig hadde drøyt en av ti vært eneforsørger i mer enn ti år. Sannsynligheten for en langvarig eneforsørgerertilværelse ser ut til å øke kraftig etter seks-sju år; av de enslige forsørgerne som hadde vært eneforsørgere i mer enn seks og et halvt år, hadde halvparten mer enn ti år bak seg som eneforsørger. Den store spredningen i varigheten av enefor-

sørgerertilværelsen understreker det andre forskere har påpekt, nemlig at enslige forsørgere ikke er en homogen gruppe. Dermed gir ikke gjennomsnittstall et godt bilde av situasjonen til enslige forsørgere, verken når det gjelder levekårsforhold eller varighet av tilværelsen som enslig forsørger. Det faktum at gjennomsnittlig varighet er drøyt fire og et halvt år, mens til sammen halvparten av de enslige forsørgerne enten har en varighet under to år eller over ni år, indikerer snarere at enslige forsørgere har svært ulike livsløp og livsløpstilpasninger.

Stønadsperiodens varighet

Den sosialpolitiske interessen for utvikling i antall eneforsørgere har kanskje først og fremst vært knyttet til hvor mange som mottar offentlig stønad og/eller hvor lenge eneforsørgerne er avhengige av slik stønad for seg og sine barn. Når man nå ønsker å endre enslige forsørgeres stønadsvilkår, skyldes det blant annet en økende bekymring for at stønadsmottakernes bånd til arbeidslivet svekkes dersom stønadsperioden blir langvarig (Sosial- og helsedepartementet 1994/95).

Figur 1: Varighet av eneforsørgerfasen pr. november 1990. Kumulert antall enslige forsørgere etter når eneforsørgerfasen startet¹

¹ Registrert januar 1975-1990 + november 1990. Første registrering: 1975

Kilde: Levekårsundersøkelsen 1991, tilleggsutvalget for enslige forsørgere

3. Ulike definisjoner av familietyper enslig forsørger

Enslig forsørger er et upresist begrep, og det er ikke entydig hvem eller hvilken livssituasjon begrepet omfatter. I norsk statistikk benyttes gjerne tre ulike definisjoner eller avgrensninger: 1) enslige forsørgere med overgangsstønad ifølge kapittel 12 i folketrygdloven (pluss ev. de med bare stønad til barnetilsyn ifølge kapittel 12), 2) enslige forsørgere med utvidet barnetrygd og 3) enslige mødre/fedre med barn ifølge befolkningsstatistikken. Antall enslige forsørgere varierer avhengig av hvilken definisjon man benytter, fra 59 000 med overgangsstønad og/eller stønad til barnetilsyn til 108 000 med utvidet barnetrygd og 118 000 ifølge befolkningsstatistikken.²

Felles for alle avgrensninger er at den enslige forelderen ikke må være gift. Avgrensning etter barnets alder er imidlertid svært ulik mellom de tre definisjonene. Statistisk sentralbyrås befolkningsstatistikk gir tall for enslige mødre og fedre med barn under 18 år, enslige forsørgere med utvidet barnetrygd omfatter foreldre med barn under 16 år (når barnet fyller 16 år, bortfaller barnetrygden), og enslige forsørgere med overgangsstønad omfatter som hovedregel foreldre med barn under ti år (rett til overgangsstønad bortfaller som hovedregel når barnet har avsluttet tredje skoleår). De tre definisjonene omfatter samboende personer i ulik grad. Inntil 1994 var det likt for de tre at man kunne være samboer, men ikke med barnets andre forelder. Dette er nå endret når det gjelder utvidet barnetrygd (jf. note 2). Hvis vedkommende får et nytt barn med sin samboer, er hun/han ikke lenger enslig forsørger i befolkningsstatistikken, og hun/han har ikke lenger rett til overgangsstønad. Inntil 1994 hadde vedkommende likevel rett til utvidet barnetrygd for sitt særkullsbarn. Denne retten har nå bortfalt.

Enslige forsørgere defineres her som personer med rett til utvidet barnetrygd pr. november 1990 (dvs. etter de gamle barnetrygdreglene).³ De personene som inngår i utvalget, er representative for enslige forsørgere med barn under 16 år pr. november 1990. Av definisjonen (se ovenfor) følger det at den enslige forsørgeren ikke nødvendigvis bor alene med sitt barn.

Hovedytelsen som tilstår enslige forsørgere i Norge, er overgangsstønad. Overgangsstønad ytes til enslige forsørgere med barn under ti år, og er en ytelse til livsopphold som tildeles uten nærmere overprøving hvis vedkommende ikke er i arbeid. Har hun/han ervervsinntekt, blir stønaden forholdsmessig avkortet. Ved ervervsinntekt høyere enn ca. 175 000 kroner (1995) bortfaller retten til overgangsstønad. Intensjonen med overgangsstønaden er ifølge Terum (1993) grunnleggende tvetydig. På den ene siden er stønaden ment som en minstesikring av inntekt for forel-

dre som er alene om omsorgen for små barn, og som dermed er ute av stand til å ta lønnet arbeid. Samtidig skal den, ved at den primært skal være en midlertidig ytelse i en vanskelig overgangssituasjon, ikke bidra til å motivere henne/ham vekk fra, eller til å utsette, å forsørge seg selv ved lønnet arbeid.

En viktig problemstilling blir derfor hvordan den enkelte eneforsørgeren faktisk forsørger seg og sitt/sine barn i denne livsfasen. Vi kartlegger stønadsperiodens varighet i forhold til varigheten av livsfasen som enslig

forsørger.⁴ Vi spør altså hvor stor andel av tiden som enslig forsørger den enkelte mottar overgangsstønad, enten som eneste inntektskilde eller i tillegg til andre inntektskilder, herunder andre ytelser fra det offentlige.

På overgangsstønad i knapt halvparten av tiden

Vår analyse viser at de enslige forsørgerne i 1990 hadde en stønadsperiode bak seg på knapt to år (23 måneder) i gjennomsnitt (tabell 1). Det tilsvarer knapt halvparten (45 prosent) av den samlede "eneforsørger-tiden"⁵ i Norge. Imidlertid er det, på samme måte som vi har sett når det gjelder varigheten av hele livsfasen som enslig forsørger, stor variasjon også i varigheten av perioden som mottaker av overgangsstønad. Tre av fire har mottatt overgangsstønad i tre år eller mindre (inkludert dem som ikke har mottatt stønad overhodet), mens en av ti har mottatt stønad i seks år eller mer.

"Nye" eneforsørgere mer uavhengig av stønad?

Hvor lenge den enkelte mottar overgangsstønad, har selvfølgelig nær sammenheng med hvor lenge hun/han er enslig forsørger. Gjennomsnittlig stønadstid varierer fra fem måneder for dem som har vært enslig forsørger mindre enn 19 måneder, til 46 for dem som har vært enslig forsørger i mer enn 80 måneder. Men når vi beregner lengden på stønadstiden i forhold til lengden på eneforsørgerfasen, varierer stønadsperiodens andel av eneforsørgerfasen relativt lite, fra knappe 40 til drøye 50 prosent, med størst andel for dem med kort eneforsørgerfase bak seg.

Andelen som har mottatt stønad i hele perioden er klart lavest i gruppen med lengst eneforsørgerfase. Dette har nok for en stor del sammenheng med at denne gruppen omfatter relativt mange som har mistet retten til

Tabell 1: Andel som ikke har mottatt stønad, andel som har mottatt stønad i deler av eneforsørgerfasen og andel som har mottatt stønad i hele eneforsørgerfasen. Prosent. Gjennomsnittlig stønadstid som prosentandel av eneforsørgerfasen. Gjennomsnittlig stønadstid i måneder. Grupper etter lengden på eneforsørgerfasen

	I alt	Ikke mottatt stønad i fasen	Stønad i deler av fasen	Stønad i hele fasen	Gjennomsnittlig stønadstid som prosentandel av eneforsørgerfasen	Gjennomsnittlig stønadstid i måneder	N
Alle	100	40	30	30	45	23	701
Eneforsørgerfasens lengde							
Kort eneforsørgerfase (1-18 md.)	100	44	16	40	52	5	174
Middels kort eneforsørgerfase (19-42 md.)	100	48	27	25	42	13	177
Middels lang eneforsørgerfase (43-80 md.)	100	35	32	33	47	28	175
Lang eneforsørgerfase (81-191 md.)	100	31	55	14	38	46	175

Tabell 2: Andel som ikke har vært i jobb, andel som har jobbet i deler av eneforsørgerfasen og andel som har jobbet i hele eneforsørgerfasen. Prosent. Gjennomsnittlig tid i jobb som prosentandel av eneforsørgerfasen. Gjennomsnittlig antall måneder i jobb. Grupper etter lengden på eneforsørgerfasen

	I alt	Ikke vært i jobb i fasen	I jobb i deler av fasen	I jobb i hele fasen	Gjennomsnittlig tid i jobb som prosentandel av eneforsørgerfasen	Gjennomsnittlig tid i jobb i måneder	N
Alle	100	25	36	39	56	32	701
Eneforsørgerfasens lengde							
Kort eneforsørgerfase (1-18 md.)	100	37	15	48	55	5	174
Middels kort eneforsørgerfase (19-42 md.)	100	28	28	44	56	18	177
Middels lang eneforsørgerfase (43-80 md.)	100	19	48	33	54	33	175
Lang eneforsørgerfase (81-191 md.)	100	15	60	25	59	71	175

overgangsstønad pr. 1990 (De som har vært eneforsørgere lenge, har gjennomgående større barn, dvs. de har oftere barn over ti år). Dette forholdet bidrar nok også til at gjennomsnittlig stønadstid som andel av eneforsørgerfasen er lavest i denne gruppen. Men ser vi på andelen som har mottatt overgangsstønad i kortere eller lengre perioder i løpet av eneforsørgerfasen, finner vi at det gjelder 60 prosent av alle⁶, og 70 prosent av dem med lengst eneforsørgerfase. Samtidig ser det ut til at det blant de "nye" eneforsørgerne (som har vært enslige forsørgere i tre og et halvt år eller mindre) er flere som er helt uavhengige av overgangsstonaden som forsørgelseskilde. I hvor stor grad ulikheter i bruk av overgangsstonad har sammenheng med hvor kort- eller langvarig eneforsørgerfasen er, eller om forskjellene først og fremst har sammenheng med helt andre kjennetegn ved den enkelte, kan vi ikke komme nærmere innpå her. Det vil være ett av temaene i artikkelen fra prosjektets del to som kommer i et senere nummer av Samfunnsspeilet. Betydningen av yngste barns alder er imidlertid åpenbar i og med at det er et av hovedkriteriene for rett til overgangsstonad. Dette tar vi hensyn til senere i denne artikkelen, når vi skal kartlegge ulike individuelle tilpasningsmønstre mellom arbeid og trygd.

Yrkestilknytning i eneforsørgerfasen
 Enslige forsørgere har i mindre grad lønnet arbeid enn andre foreldre med barn under 16 år. Forskjellen er størst mellom enslige og gifte/samboende mødre (Dahl 1993). Mens yrkesdeltakingen økte blant gifte og samboende småbarnsmødre i løpet av 1980-årene (Kjeldstad og Lyngstad 1993), har det vært en nedgang blant enslige mødre.⁷ Ifølge levekårsundersøkelsen 1991 var 63 prosent av enslige forsørgere sysselsatt (61 prosent av ens-

lige mødre) mot 87 prosent av gifte/samboende (78 prosent av gifte/samboende mødre). Ikke desto mindre er lønnsinntekt enslige forsørgeres viktigste inntektskilde. Det gjelder for 57 prosent, mens overgangsstønad er viktigst for 28 prosent (Kjeldstad og Roalsø 1995).

Pr. i dag er det gjort svært lite forskning som kan gi kunnskap om den enkelte eneforsørgers yrkestilknytning i løpet av eneforsørgerfasen.⁸ "Dagbokdataene" fra levekårsundersøkelsen 1991 gir oss imidlertid mulighet til å beregne hvor mange som er yrkesaktive, og antall måneder den enkelte er i jobb i løpet av tiden som enslig forsørger.

I jobb i mer enn halvparten av tiden som enslig forsørger

Tre av fire enslige forsørgere har vært i inntektsgivende arbeid minst en måned i løpet av eneforsørgerfasen (tabell 2). På samme måte som vi har sett når det gjelder andelen som mottar overgangsstønad, finner vi at andelen som har vært sysselsatt i løpet av eneforsørgerfasen, er høyere enn andelen som er sysselsatt på ett tidspunkt. Forskjellen mellom tverrsnittstall og "livsløpstall" er imidlertid noe mindre når det gjelder andel sysselsatte enn andel stønadmottakere.

I gjennomsnitt er enslige forsørgere sysselsatt i noe over halvparten av eneforsørgerfasen (56 prosent av tiden). Dette utgjør drøye to og et halvt år, og en lengre periode enn gjennomsnittlig periode med overgangsstønad, hhv. 32 (tabell 2) og 23 (tabell 1) måneder. Fire av ti har vært i jobb i hele eneforsørgerfasen.

Yrkesdeltaking uavhengig av eneforsørgerfasens varighet

Vi fant (tabell 1) at stønadsperiodens andel av eneforsørgerfasen varierer ganske lite i gjennomsnitt med lengden på eneforsørgerfasen. Dette bil-

det er enda klarere når vi ser på tiden med yrkestilknytning; uansett varighet på eneforsørgerfasen, er enslige forsørgere yrkestilknyttet drøyt halvparten av tiden i gjennomsnitt.

Blant de "nye" eneforsørgerne (med kort og middels kort eneforsørgerfase bak seg) er det imidlertid stor forskjell i hvor langvarig yrkestilknytning den enkelte har. Mellom 40 og 50 prosent av dem som har vært enslig forsørger i tre og et halvt år eller mindre, har vært yrkestilknyttet hele tiden. Rundt regnet en av tre har ikke vært i jobb i det hele tatt. Blant dem som har vært eneforsørgere i lengre tid (middels lang og lang eneforsørgerfase), har en større andel hatt vekslende perioder mellom arbeid og trygd (og ev. annen forsørgelse). At vi finner mindre tendens til en todeling av gruppen i stabilt yrkesaktive og stabilt stønadsavhengige blant dem som har vært eneforsørgere lenge, er ikke overraskende. Det kan dels ha sammenheng med livsfasekjennetegn, først og fremst at retten til overgangsstønad har falt bort (jf. tidligere avsnitt). Dels kan det ha sammenheng med "eksponeringstiden"; jo lenger i "tilstanden" enslig forsørger, desto større sannsynlighet for avbrudd og endring i mønstre.

Arbeid og/eller trygd - individuelle tilpasninger

I grove trekk viser vår analyse at det er mer vanlig å ha inntektsgivende arbeid enn å motta overgangsstønad i løpet av fasen som enslig forsørger. Vi har også klare indikasjoner på at mange kombinerer eller veksler mellom å forsørge seg ved inntektsgivende arbeid og/eller overgangsstønad. Men hvor vanlige og hvor varige de ulike tilpasningene er, vet vi foreløpig lite om.⁹

Det er kanskje ikke så overraskende at arbeid er mer vanlig enn trygd når eneforsørgerfasen defineres, slik vi

har gjort, ut fra retten til utvidet barnetrygd. Når denne definisjonen legges til grunn, vil eneforsørgerfasen omfatte også perioder der den enslige forsørgeren ikke har rett til overgangsstønad (f.eks. yngste barn er i alderen 11-15 år). For at det skal være meningsfylt å kartlegge forskjeller i tilpasning mellom arbeid og trygd i eneforsørgerfasen, har vi derfor i det følgende kategorisert varighet av yrkestilknytning og stønadsperiode ut fra hvor stor andel de utgjør av den tiden hver enkelt eneforsørger har rett til overgangsstønad, dvs. årene til og med det året yngste barn fyller ti år.¹⁰

Vi skiller mellom 1) dem som aldri har vært i jobb, 2) dem som har vært i jobb i deler av tiden, og 3) dem som har vært i jobb hele tiden som enslig forsørger. På samme måte skiller vi mellom 1) dem som aldri har mottatt overgangsstønad, 2) dem som har mottatt overgangsstønad i deler av tiden, og 3) dem som har mottatt overgangsstønad hele tiden som enslig forsørger. Ved å krysskjøre skårene på de seks kategoriene framkommer ni ulike tilpasningsmønstre, eller forsørgelseskARRIERER, som fordeler seg som følger (kategori a-i, tabell 3):

Tabell 3: Individuelle tilpasninger mellom inntektsgivende arbeid og overgangsstønad for enslige forsørgere. Andel som forsørges ved ulike tilpasninger. Prosent. November 1990

Andel av eneforsørgerfasen med overgangs-stønad	Andel av eneforsørgerfasen i inntektsgivende arbeid		
	Aldri	Deler av tiden	Hele tiden
Aldri	(a) 5	(b) 13	(c) 16
Deler av tiden	(d) 13	(e) 12	(f) 6
Hele tiden	(g) 10	(h) 16	(i) 8

N=622

Stor variasjon i hvordan man forsørger seg (og sine) i løpet av eneforsørgerfasen

Arbeids- og forsørgelseskarrierene er mange og varierte for eneforsørgere med barn under ti år. Det gjelder både med hensyn til hvor avhengig/uavhengig den enkelte er av overgangsstønad og med hensyn til hvor stabil den enkeltes tilpasning er over tid.

En tredjedel av eneforsørgerne har aldri vært avhengig av folketrygdens overgangsstønad i denne livsfasen (kategori a, b og c). Tre av ti har vært i arbeid og aldri mottatt overgangsstønad (kategori b og c). Av disse har flertallet vært i arbeid hele tiden (kategori c).

Av dem som har vært i lønnet arbeid hele tiden (kategori c, f og i) har noe under halvparten samtidig mottatt overgangsstønad, og de fleste av dem har kombinert arbeid og trygd hele tiden (kategori i). Disse er nok for en stor del kvinner i deltidsjobb. De utgjør drøye fjerdedelen av de stabilt utearbeidende. Av alle enslige forsørgere med yngste barn under ti år utgjør de knapt en av ti.

Drøye fjerdedelen har aldri hatt inntektsgivende arbeid i fasen som eneforsørger med barn under ti år (kategori a, d og g). Et mindretall av disse har heller ikke mottatt overgangsstønad. Disse må antas å forsørges ved andre trygdeytelser; noen også av eventuell samboer. Dette er vel grunnen til at langt fra alle som har vært uten inntektsgivende arbeid hele tiden, har mottatt overgangsstønad hele tiden (kategori g).

Hvis vi sammenligner "ytterpunktene" når det gjelder forsørgelse i denne livsfasen, nemlig de som er i jobb hele tiden og aldri mottar overgangsstønad (kategori c) på den ene siden og de som mottar overgangsstønad hele

tiden og aldri er i jobb (kategori g) på den andre siden, ser vi at de stabilt selvforsørgete utgjør flere enn de stabilt trygdeavhengige (16 mot 10 prosent). For de fleste eneforsørgere (seks av ti) veksler betydningen av ulike inntektskilder i løpet av årene barna er små, mens fire av ti har et stabilt forsørgelsesmønster i hele fasen.

Vår analyse av hvordan den enkelte enslige forsørger tilpasser seg eller velger mellom de to ulike forsørgelseskildene lønnet arbeid og overgangsstønad over tid, gir et svært uensartet bilde. Konklusjonen må bli at det ikke fins *en* eller et fåtall "typiske" forsørgelseskarrierer i eneforsørgerfasen. Bildet viser tvert imot at karrierene er mange og ulike, og at en stor andel av de enslige forsørgerne endrer tilpasning en eller flere ganger i løpet av denne livsfasen.

Stønadsreglene bør ikke hindre fleksible tilpasninger

I Stortingsmelding nr. 35, 1994/95 (Velferdsmeldningen) foreslås endrete stønadsbetingelser for enslige forsørgere. Blant annet foreslås det å korte ned på perioden med rett til overgangsstønad. Det antas at en slik nedkorting vil bidra til at flere går ut i arbeid eller utdanning. Vår analyse viser at det store flertall av enslige forsørgere faktisk *er* i kontakt med arbeidslivet i kortere eller lengre tid i løpet av eneforsørgerfasen. Samtidig har vi sett at overgangsstønaden for mange representerer et alternativ til lønnet arbeid i enkelte perioder, og et supplement i andre perioder.

I den kommende diskusjonen omkring nye trygderegler kan det være viktig å minne om at livet som enslig forsørger ikke følger noe ensartet mønster, men tar, på samme måte som i andre livsfaser, ulike, og ofte uventete, vendinger for hver enkelt. Dette er tilfellet ikke minst når det

gjelder å tilpasse seg ulike forsørgelsesmuligheter som eneforsørger for små barn. Eventuelle nye trygderegler bør ikke undergrave de mulighetene til individuelle og fleksible tilpasninger som eksisterer under dagens regler.

1. Artikkelen inngår i prosjektet: *Arbeids- og forsørgelsesmønster i eneforsørgerfasen* ved Statistisk sentralbyrå. Administrasjonsdepartementet, Barne- og familiedepartementet og Sosial- og helsedepartementet bidrar til finansieringen.

2. Tallene gjelder 1993. Antallet med overgangsstønad og/eller barnetilsynsstønad og antallet enslige mødre/fedre med barn ifølge befolkningsstatistikken har økt med hhv. 1 000 og 4 000 det siste året (pr. 1994/95). Samtidig har antallet med utvidet barnetrygd gått ned med 20 000. Dette siste har sammenheng med endring i grunnlaget for rett til utvidet barnetrygd fra januar 1994. Retten til utvidet barnetrygd for særkullsbarn bortfaller nå dersom den enslige forsørgeren lever i et stabilt samboerskap.

3. Av de offentlige registre som eksisterte på tidspunktet for utvalgstrekkningen, ble barnetrygdregisteret ansett for å gi grunnlag for å trekke et utvalg som kommer nærmest det en til daglig omtaler som enslig forsørger. Dette til tross for at barnas aldersgrense er 16 år (og ikke 18 år, som vel ville synes mer dekkende ut fra et forsørgerperspektiv), og at det i noen av familiene er mer enn én voksen.

4. Vårt utvalg representerer ikke-avsluttede perioder som enslig forsørger (jf. boks 2), og omfatter dermed både avsluttede og ikke-avsluttede stønadsperioder. Et eksempel på det første er en enslig forsørger som tidligere mottok overgangsstønad, men som er i jobb i 1990.

5. Dvs. antall enslige forsørgere multiplisert med antall måneder den enkelte har utvidet barnetrygd. Det er viktig her å minne om at gjennomsnittsperioden på 23 måneder er beregnet med alle enslige forsørgere som basis. Hvis vi beregner gjennomsnittlig stønadstid med bare stønadmottakere som basis, blir gjennomsnittstallet høyere, og andelen med stønad i lang tid vil bli høyere.

6. Tverrsnittsundersøkelser viser at ca. 40 prosent av de enslige forsørgerne (mottakere av utvidet barnetrygd) mottar overgangsstø-

nad på ett gitt tidspunkt (1990, Dahl 1993 og NOU 1993:17). Når stønadshyppighet analyseres i et livsløpsperspektiv, finner vi følgelig at nivået ligger en halv gang høyere enn tilsvarende ut fra en tverrsnittsanalyse.

7. Tall fra Levekårsundersøkelsen 1980 og 1991 viser en nedgang i andelen sysselsatte blant enslige forsørgere fra 71 til 63 prosent (Statistisk sentralbyrå 1992). Utvalget av enslige forsørgere var imidlertid, som nevnt, lite i tidligere levekårsundersøkelser, og endringstall er dermed forbundet med usikkerhet. Det er imidlertid påvist den samme motsatte utviklingstendens mellom enslige og gifte/samboende mødres yrkesaktivitet også i andre land, som USA og Canada (Dooley 1994).

8. Unntak er Rønsen og Strøms undersøkelse (1991) av enslige forsørgeres endrete arbeidstilbud som følge av endring i avkortningsreglene for overgangsstønad i 1990. Undersøkelsen konkluderte med at regelendringene antas å føre til at flere enslige forsørgere søker seg ut på arbeidsmarkedet.

9. Selv om yrkesarbeid og overgangsstønad er de viktigste kildene til forsørging for enslige forsørgere, er de langt fra de eneste. Blant annet fins det en rekke andre offentlige stønadsformer, enten over folketrygden eller via kommunale sosialkontor som har stor betydning for mange enslige forsørgeres økonomi. Her begrenses analysen til å omfatte de to viktigste inntektskildene.

10. Denne avgrensningen er noe forenklet. Som nevnt i boks 3, varierer de ulike definisjonene på livsfasen enslig forsørger med alderen på yngste barn. Men i tillegg har, som nevnt, retten til overgangsstønad og utvidet barnetrygd blitt praktisert forskjellig overfor samboere inntil januar 1994. Hvis den enslige forsørgeren har nytt barn med samboer, har han/hun ikke rett til overgangsstønad, men har (inntil 1994) hatt rett til utvidet barnetrygd for særkullsbarnet. Dette siste kan vi ikke kontrollere for i vårt materiale, idet vi ikke har opplysninger om ekte-skaps-/samboerhistorien til den enkelte i løpet av den aktuelle analyseperioden. Dermed kan det blant de personene som defineres som eneforsørgere med rett til overgangsstønad, på enkelte tidspunkter "ha kommet med" personer som har nytt barn med ny samboer og som dermed har mistet retten til overgangsstønad.

Litteratur

Dahl, Grete (1993): Enslige forsørgere. *Sosialt utsyn* 1993. Statistisk sentralbyrå.

Dooley, Martin D. (1994): "The Converging Market Work Patterns of Married Mothers and Lone Mothers in Canada". *The Journal of Human Resources* vol. 29 no. 2.

Flittig, Else og Jorunn Lajord (1993): "Store levekårsforskjeller mellom grupper av enslige forsørgere". *Samfunnsspeilet* nr. 1/93. Statistisk sentralbyrå.

Kjeldstad, Randi og Jan Lyngstad (1993): *Arbeid, lønn og likestilling*. Universitetsforlaget.

Kjeldstad, Randi og Kari-Mette Roalsø (1995): *Forsørgelse i livsfasen enslig forsørger*. Paper presentert ved den 8. Nordiske sosialpolitiske forskerkonferansen, Stockholm 1995.

NOU 1993:17: *Levekår i Norge*. Finans- og tolldepartementet.

Rikstrygdeverket: *Trygdestatistisk årbok* 1990 og 1994.

Rønsen, Marit og Steinar Strøm (1991): "Enslige forsørgeres tilpasning mellom trygd og arbeid". I Aksel Hatland (red.): *Trygd som fortjent?* ad Notam forlag.

Sosial- og helsedepartementet (1994/95): *Stortingsmelding nr. 35, Velferdsmeldingen*.

Statistisk sentralbyrå (1992): *Levekårsundersøkelsen 1991*. Norges offisielle statistikk.

Terum, Lars Inge (1993): *Stønad, samliv og sjølforsørging*. Om korleis eneforsørgera brukar overgangsstønaden frå folketrygda. INAS-rapport 1993.

Randi Kjeldstad er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.

Kari-Mette Roalsø er førstekon-sulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.